

kísérő történeti apparátust igényel, amire legtöbbször nincs tere a recenzensnek. Így hát, míg kételyeimet, ellenvetéseimet ha szűk terjedelemben is, de konkrétan dokumentáltam, ami kritikai elismerésemet illeti — különösen az egyes drámaíró pályák és művek elemzésére, az egyes írói portrékra vonatkozóan —, mint nem először pályám során, most is személyes hitelemre kell támaszkodnom (ha van), és kérem kell, hogy ezt becsületszóra fogadják el tőlem.

GYERTYÁN ERVIN

BORI IMRE: A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE 1918-tól 1945-ig

(Forum, Novi Sad; 1968.)

A jugoszláviai magyarság ötven éve önállóvá lett irodalmi életének félszázados jubileumára Bori Imre megírta *A jugoszláviai magyar irodalom történetét 1918-tól 1945-ig*. A feladat nagyságát, a megoldandó kérdések nehézségeit, a sokoldalú és termékeny szerző képességeinek tárgyára koncentráló merészségét mi sem példázhatja jobban, minthogy a számbelileg jóval nagyobb, s önálló irodalmi tudattal évszázadokra visszamenőleg felvértezett romániai vagy a szlovákiai magyar irodalom eleddig nem mutathat fel Bori munkájával felérő szintézist vagy kísérletet. Összefoglalásának úttörő érdemei még inkább kitetszenek, ha meggondoljuk, hogy a két világháború közötti romániai és szlovákiai magyar irodalomfejlődésről olyan klasszikus marxista irodalomszervező kritikások rendszerbe fogható látomása kívánkozik alapvetésnek, mint a Gaál Gáboré és a Fábry Zoltáné, és hogy a bennük testet öltő figura — mert Sinkó Ervin tőlük eltérő képlet, Szenteleky Kornél pályája meg korán lezárult — az 1918 és 1945 közötti jugoszláviai magyar irodalom életéből lényegében hiányzik. Bori tehát — miként könyvének utószavában meg is vallja — valóban a legelemibb forrásmunkák, a legalapvetőbb bibliográfiai előmunkálatok, történeti, művelődéstörténeti alaptanulmányok és könyvtári bázis nélkül látott munkához, s így kétségtelen elsőként „kényszerült szüntelen ítéletmondásra”.

A mostoha technikai feltételek körülményeit jól példázza egy külsődleges, de oly igen árulkodó szempont: a mű filológiai apparátusának és képanyagának állapota. Bori nemegyszer maga oldja fel — ha teheti — a hírlapi és folyóiratcikkek szerzőinek betűjeleit, a pontos születési és még inkább halálozási adatok helyett azonban sokszor kényszerű kérdőjeleket ad, az impozáns, de láthatóan mégis hiányos ikonográfiai anyagot a legkülönfélébb helyekről verbuválja.

Köztük egy árulkodó címlap: *A mi irodalmunk* 1931-es noviszádi *Almanahja*, fejlécén possesszor-bejegyzéssel: „Bori János 931 XII 25-én.” Családi szerzemény lehet, de jelen esetben több magánkönyvtári darabnál: jelkép. Azt példázza, hogy az önmagát csak egyetlen rövidke személyes hangú fejezetben, az *Utószóban* megmutató szerző tulajdonképpen mégiscsak támaszkodott némi összefüggő előmunkálatra: a hagyományra is fogékony saját gazdag kritikusai teljesítményére, amiben mindig együtt jelentkezett az egyetemes, a magyarországi és a jugoszláviai magyar irodalom kritikai szolgálata, az esztétikumra fogékony termékeny gondolati erő, az elemző hajlam és a szintézis-igény.

E kritikusai szemlélet rendszere — eredményei és egyoldalúságai (különösképp avantgard-centrikussága, amivel kapcsolatban legutóbb túlzó Kassák-értékelése nyomán hallatta fenntartásait kritikánk) — jól ismert, és az előttünk fekvő műben sem mutat változást. A viták helyett most inkább mégis azt hangsúlyoznánk, hogy Borinak vitathatatlanul tiszteletet parancsoló szuverén látomása van választott tárgyáról, s joggal predesztináltatott a jugoszláviai magyar irodalom kritikusának és történetírójának feladatára.

Munkáját, mint irodalomtörténeti összefoglalást, mint műfajt véve szemügyre, szerkezeti rendjéről a következőket mondhatjuk. Széles körű alapozásból indít: *Táj és irodalom*, valamint a *Hagyományok* kérdésének történeti szempontú vizsgálatát végzi el, s a megváltozott körülmények között helyét és szerepét, önnön tudatát kutató vajdasági magyar irodalom első vitáin pásztáz végig, ezt követően az irányzatok (a vidéki irodalom, az avantgard hullámai és változatai, a polgári és „szociális” — a mi terminológiánkkal: socialista realista irodalom) tárgyalása következik, elvi bevezető fejezetek és ezekre következő portrék formájában.

A jugoszláviai magyar irodalom története mégsem szabályos irodalomtörténet. Láthatóan nem is akar az lenni. Bori, a vérbeli esszéista historikusként is igazi önmagát adja. Ihletett, nagyívű és nagyvonalú esszéket, önállóan is megálló, hangulati színeket is felvillantó portrékat fűz egybe, a biográfia építő elemeit szándékosan elmelőzi, s többször még az írófigurák osztályhelyzetének felemlítésével is adós marad. Így az a fura jelenség áll elő, hogy az irodalomtörténeti kézikönyv VI. kötetének kurta, és Bori szintéziséhez természetesen sem koncepcióban, sem teljességben nem mérhető hasonló fejezete (Szeli István és a maga munkája) lénnyegesen több, megítélésünk szerint mégiscsak mellőzhetetlen biográfiai és lexikális eligazítást ad, mint most ez a nagy, közel húsz íves összefoglalás. Tiszteljük és tisztán látjuk a szerző módszerében kivetülő szándékokat, művét azonban — amelytől természetesen nem egy tankönyv vagy lexikon funkcióját kérjük számon — így szerintünk a szélesebb tudatteremtő hatékony-

ságtól fosztja meg. Az emelkedett, sokszor tisztán esztétikai belterjeségű nézőpont érvényesülése közepette szinte „üdtően” hatnak az efféle mellékes kitételek, vagy életrajzi fogódzót bújtató szép eszészisztikus fordulatok: „Szirmai Károly kitűnően figyelte meg, hogy a *Szent Grimasz* versei mennyire szorosan összefüggnek a húszas évek végének gazdasági válságával, amely Fekete Lajost is megfosztotta biztos állásától és az utcára dobta”; „— nehezen hihető tehát, hogy valaki is felfigyelt volna azokra a »kissé fáradt és érzelmes, reminiszenciákból ötvöződött versekre«, egy elsőéves medikus elbeszéléseire és kritikáira, amelyek alatt a Szenteleky Kornél oly széplelket sejtető neve állt, s nem hihető, hogy az irodalombarát zomboriak is azonosították a Sztankovics György mérnök fiával az alkotások szerzőjét.” A lapok és folyóiratok első említésénél, még inkább részletező tárgyalásánál is elkelne a születést és kimúlást jelző eligazító évszám, miként egyetemesebb kapcsolataik, sajátos „híd”-szerepük bővebb megvilágítását is szívesen vennénk. (A bevezetőben olvassuk pl., hogy „időről időre a vajdasági *Kalangya* is egy Németh Lászlónak lehetett a fóruma, s hogy a *Híd* szinte elsőnek fedezi fel József Attilát”, később azonban a *Kalangya* és a *Híd* tárgyalásánál e motívumok már elejtődnek. József Attilával kapcsolatosan különben érdekes és értékes utalásokkal teli Bori könyve: Tamás István „*Fekete majális* című verseskötetéből egy József Attilára emlékeztető lírai világkép körvonalai bontakoznak ki a lázadásnak és még inkább a kihívásnak olyan indítékaival, amelyek a húszéves, a *Tiszta szívvel* című költeményét író József Attilát is jellemezték”; Mikos Flóris „költészete is jelzi, hogy mennyire egyetemes és általános volt az a költői közhangulat a húszas évek derekán, amelyet József Attila verscímére utalva »tisztá szívvel állapotnak« nevezhetünk.” Vö. még 146–147, 250, 254.)

Bori Imre irodalomtörténete természetesen nemcsak a magyarországi és jugoszláviai magyar irodalom kölcsönösségeinek (csek közül is különösképp az avantgard-mozgalmak kapcsolatainak) állandó érzékeltetésére törekszik, sokszor és bőven utal a vajdasági szerb, a jugoszláv irodalommal való együttélés termékeny következményeire is, jóllehet úgy tetszik, mintha e téren inkább csak kapcsolati adatokat sorolna elő a magyarországi olvasónak különösen újat jelenthető, tényleges speciális hatások minősítése helyett. Könyve egyetlen ponton kelt még tartalmi hiányérzetet. Nem elég világos és kimerítő *A Kalangya táborán* belül az ún. *Népiesek* karakterizálása. Kristály István vagy Cziráky Imre napnál világosabb képlet, a Tömörkény és Juhász impresszionizmusából is merítő Dudás Kálmán hazai irodalomtörténetírásunk is a népiesek között tárgyalja, Kázmér Ernő, a tisztelő és becéző szeretettel megidézett tehetséges kritikus itt szerepeltetésének azonban Bori jellemzéséből kitetszően alig van

oka, hisz Kázmér „eszményi »literátor« volt”, „Szempontjai egyetemesen »európaiak«”, „Jól látta például a magyar regény sajátos problematikáját és jellegzetes korszerűtlenségét Móricz Zsigmond művészetével kapcsolatban”, „Nagy Lajos és Kassák művészetéhez közeledett” stb.

E filosz-aggályoskodások elfogytával — mintegy megnyugtató zárásként — Bori irodalomtörténetének stílusformáiról értekezhetnénk bővebb szóval. De elég legyen csak ennyi: a kifejtés mindvégig fáradhatatlanul és egyenletesen magas szintű. A szerzőtől mi sem idegenebb, mint a száraz monotonía, élvezetesen, könnyed, elegáns hajlékonysággal, mi több: izgalmas olvasmányt produkálva közli gondolatait. Persze, a szerző jugoszláviai magyar irodalomtörténete az ötven évnek épp csak a derekáig jut el. A hiányzó huszonöt esztendő azonban ma már épp úgy belátható, mint az előttei periódus. Jó lenne, ha irodalomtörténeti kézikönyvünk készülő VII. kötetének első műholdjaként Újvidéken mielőbb fellőnék ezt a második kötetet is. Akár ha nem is Bori Imre, de az úttörését követők hozzá méltó vállalkozásaként, hisz e második korszakban maga is formáló erő és téma már, s ez esetben Fábry Zoltán példás öntudata a mérvadó: ő éppen eme okok miatt hátrította el magától mindig a historikus feladatát, s vállalta csak a kritikusét.

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

SOMLYÓ GYÖRGY: FÜST MILÁN

(Szépirodalmi, 1969.)

Az *Arcok és vallomások* sorozatban jelent meg Somlyó György Füst Milán-könyve, szerzője szándéka szerint: emlékezés és tanulmány. Somlyó ugyanis nemcsak kortársi feladatának, hanem — bizonyos értelemben — „fiúi” kötelességének is tudta, hogy Füst életművét költői érzékenységgel vallatva, rá emlékezve, kérdezze s olykor vádolja is az irodalomtudomány művelőit, miért késnek Füst Milán életművének értékelésével, irodalomtörténeti helyének kijelölésével.

A mulasztás pótlására részben ő maga tesz tiszteletre méltó és színvonalas kísérletet, érzékeny, s az irodalomtudomány hivatásos művelői számára példának sem megvetendő beleérző képességről, az intellektus ellenőrzése alatt tartott intuíció bátor alkalmazásáról téve bizonyosságot. Somlyó voltaképpen az irodalomtörténetesekkel vitázik elegáns stilisztikával, megnyerő s ugyancsak példás szakmai tapintattal. Könyvének költő-hőse iránti érthető, sőt dokumentált